

slist in de richting dat hij het geheel der synodaal verbonden kerken opvat als een kerkrechtelijke, corporatieve eenheid, zooals ook de plaatselijke kerk een eenheid is in institutionaire zin", blz. 71.

Men ziet het, Dr. M. Bouwman heeft eene bepaalde opvatting van den zin der woorden unio enz., en van Voetius' bedoeling er mee, en van de onbelangrijkheid der andere woorden te dezer zake, correspondentia enz., en nu moet de juistheid dier opvatting betoogd worden. Evenwel komt het er eerst op aan te weten, wat de zin der woorden unio enz. bij Voetius ten aanzien van het kerkverband is, zonder dat men reeds van te voren de andere, correspondentia enz., als hier van geene betekenis uitschakelt.

Nu gaat Dr. M. Bouwman dan vervolgens allerlei woorden en uitdrukkingen en zinnen van Voetius bespreken, om te betoogen wat hij ten laatste aldus formuleert: „Ik concludeer dat volgens Voetius het geheel der synodaal verbonden kerken ecclesia instituta is", blz. 74.

De kerken zijn dus ook een kerk, — als deze opvatting, ze moge dan Voetiaansch zijn of niet, juist is. Prof. Greijdanus evenwel heeft bezwaren:

Men zou evenwel verwacht hebben, en ook mogen verwachten, dat hij hierbij ook besproken had, en wel als in de eerste plaats, eene uitspraak van Voetius, die hier niet alleen niet onbesproken mag blijven, maar eene hoofdplaats bij het onderzoek moet hebben, vanwege het licht, dat zij op Voetius' bedoeling met deze woorden unio en ecclesia enz. werpt. Na zijn positief betoog te dezer zake echter, blz. 68—74, gaat Dr. M. Bouwman over tot een polemisch deel, om de opvatting van Dr. F. L. Rutgers e.a., die eene tegengestelde voorstelling geven, te bestrijden, blz. 74—84. En daar haalt hij wel bedoelde uitspraak ten deele aan, maar geeft er eene geheel verkeerde interpretatie van, bl. 78.

Voetius noemt n.l. een aantal Requisite op ten aanzien van de verbinding van kerken in kerkverband tot classes en synodes, om daarvan aard, strekking, gevolg, doel enz. aan te geven. En als vijfde requisitum schrijft hij dan:

„5. Ut erigatur correspondentia seu combinatio et confederatio tantum, non peculiaris seu distincta Ecclesia, aut forma Ecclesiae virtualis, aut idealis, aut representativa, aut cathedralis, aut dioecesanæ etc., nedom ut primo, proprie, aut principaliter dicatur Ecclesia", Pol. Eccles., ed. Dr. F. L. Rutgers, pag. 251. Dat is moeilijk in duidelijk Hollandsch nauwkeurig weer te geven.

Maar letterlijk vertaald zegt het: „Opdat er slechts eene correspondentie of combinatie of confederatie opgericht worde, niet eene bijzondere of afzonderlijke (distincte) kerk, of vorm van eene wezenlijke of ideale, of vertegenwoordigende, of cathedrale, of dioecesane kerk enz., laat staan dat het in eersten zin, eigenlijk, principieel kerk genoemd zou worden."

We zien dat Voetius hier de verbinding van kerken in classes en synodes als definieert. En dat hij dan tegenover elkander stelt: correspondentia, combinatio, confederatio enerzijds, en ecclesia, kerk, anderzijds, om te zeggen, dat die kerkenverbinding niet kerk in eigenlijken zin is, maar slechts correspondentie enz. Dat hij voorts juist die woorden hier stelt als het wezen dier verbinding uitdrukkend, welke Dr. M. Bouwman als daarvoor geene betekenis hebbende ter zijde laat. En zegt Dr. M. Bouwman, dat de woorden unio enz. hem ongemotiveerd voorkomen, „indien volgens Voetius van zulk een eenheid in institutionaire zin geen sprake zou kunnen zijn", blz. 71. dan blijkt uit deze uitspraak van Voetius niettemin, dat hij toch juist van zulk een eenheid, „zooals ook de plaatselijke kerk een eenheid is", blz. 71, bij deze verbinding van kerken niet weten wil. Wat dus Dr. M. Bouwman als te dezer zake leer van Voetius voorstelt en tracht te betoogen, zegt Voetius zelf hier uitdrukkelijk, dat juist door die verbinding van kerken in classes en synodes niet tot stand komt. Voetius zegt hier verder, dat men deze verbinding van kerken in classes enz. wel kerk moge noemen, doch dat zij niet in eigenlijken zin, in principieelen zin, in eersten zin kerk is, m.a.w. niet in den zin eener plaatselijke, particuliere kerk. Dus mag men ook zijn eventueel spreken van classieke, synodale, nationale kerk niet opvatten noch voorstellen, alsof hij zulk eene kerkenverbinding beschouwen zou als eene eenheid „zooals ook de plaatselijke kerk een eenheid is in institutionaire zin". Die verbinding is volgens Voetius' duidelijke verklaring hier, naar zijne meening niet kerk primo, proprie, principaliter zoo genoemd, doch slechts correspondentie, combinatio, confederatio. En Voetius handelt hier ook niet over classieke en synodale vergaderingen, vgl. de dissertatie van Dr. M. Bouwman, blz. 76 v., doch over de verbinding der kerken zelve, over die kerken in zoodanige verbinding, niet maar over hare samenkomsten of vergaderingen door eenige afgevaardigden.

Nu zeide ik reeds, dat Dr. M. Bouwman deze uitspraak van Voetius toch wel aanhaalt, zij het ook slechts te deele, maar dat hij dat niet doet in zijne positieve uiteenzetting, waarin zij de eerste plaats had moeten innemen, maar in zijn tweede, polemische deel, waarin hij de andere voorstelling dezer zaak van Dr. F. L. Rutgers e.a. als onjuist tracht aan te toonen, en dat hij dan van deze woorden van Voetius eene verkeerde interpretatie geeft. Hij schrijft toch op blz. 78: „Hij wil dat er slechts een confederatie van kerken opgericht wordt, en niet een peculiaris seu distincta ecclesia aut forma ecclesiae virtualis, aut idealis, aut representativa, aut cathedralis, aut dioecesanæ etc."; vgl. ook blz. 151.

Hij laat hier dus juist weg de betekenisvolle woorden: „nedom ut primo, proprie, aut principaliter dicatur Ecclesia" — laat staan, dat zij in eersten zin, op eigenlijke wijze, principieel kerk genoemd zou

worden. Daarmee had de onjuistheid van zijne oppositie hier tegen de meening van Dr. F. L. Rutgers terstond aan het licht kunnen komen.

Doch Dr. M. Bouwman geeft dan na dit citaat terstond aan, wat Voetius met die woorden z.i. zegt. Hij schrijft n.l. vervolgens, terstond na de woorden der aanhaling: „m.a.w. hij wil niet dat bij het aangaan van de synodale verbinding een plaatselijke kerk als hoofdkerk boven de andere verheven wordt, met verlies van de zelfstandigheid dezer kerken, zoodat zulk een dioesaan- of cathedraalkerk primo proprie aut principaliter kerk genoemd wordt". Maar daarvan staat in deze uitspraak van Voetius wat den zin betreft, niets. Dat is eene geheel foutieve weergave van wat Voetius hier metterdaad zegt. Voetius heeft het hier niet over ééne kerk tegenover de andere van een classicaal of synodaal ressort, over de onderlinge verhouding der kerken, maar over die kerken te zamen en als eenheid. En van die eenheid, verbinding, dus van alle kerken te zamen in classicaal of synodaal verband gecombineerd, geconfoedereerd, zegt hij, dat zij geen bijzondere (peculiaris) noch afzonderlijke (distincta) kerk vormen, noch den vorm hebben van eene virtueele of wezenlijke kerk, noch die van een ideale, noch die van eene vertegenwoordigende, noch die van eene cathedrale, noch die van eene dioecesane kerk. Wanneer de weergave van Dr. M. Bouwman goed had kunnen zijn, zou er zoo iets hebben moeten staan als: „ne evahatur una Ecclesia ut cathedralis aut dioecesanæ super omnes alias Ecclesias". Maar dat staat er eenvoudig niet. En het mag ook onverklaarbaar heeten, dat Dr. M. Bouwman zoo iets in deze woorden van Voetius gelezen heeft.

De oorzaak der vergissing acht Prof. Greijdanus misschien aanwijsbaar; we geven volledigheidshalve ook dit gedeelte door, maar zouden lezers, die geen latijn kennen, willen vragen te verontschuldigen, dat we voor anderen, die het wel kennen, ditmaal een apart hoekje reserveren:

Hij schijnt „peculiaris seu distincta Ecclesia" niet op ééne lijn te plaatsen met correspondentia enz. als effect van het erigi, maar pec. s. dist. Eccl. op die wijze als subject van erigatur te nemen, dat „forma Ecclesiae virtualis... dioecesanæ" het praedicatomen, het effectieve gevolg, wordt, wat echter op geenerlei wijze mogelijk is. Met de woorden „virtualis aut idealis" weet hij bij zijne opvatting ook blijkbaar geen raad, daar hij ze onvertaald laat, om slechts van „dioesaan- of cathedraalkerk" te spreken. Want natuurlijk word zulk eene eventueel aldus tot dioesaan- of cathedraalkerk verheven classiekerk of synodale kerk, daardoor niet eene Ecclesia virtualis aut idealis, eene wezenlijke of ideale kerk, maar was zij reeds tevoren eene wezenlijke kerk. In haar wezen veranderde zij niet met zulk eene eventuele verheffing niet. Doch ook is erigatur hier niet = verheffen, hooger doen oprijzen, boven iets anders doen uitsteken, maar = dat iets, hetwelk niet bestaat, tot stand gebracht wordt. Ook wijst evenzeer het nedom enz. aan, dat Voetius hier niet handelt over de verhouding van ééne der in classis of synode verbonden kerken tot de andere, maar van de combinatie of verbinding zelve van al die kerken, welke verbinding of combinatie van kerken niet in eersten zin, primo, noch in eigenlijken zin, proprie, noch in principieelen zin, principaliter, kerk genoemd kan worden. Het is dus geheel fout, wanneer Dr. M. Bouwman, blz. 71 schrijft, dat Voetius „het geheel der synodaal verbonden kerken opvat als een kerkrechtelijke, corporatieve eenheid, zooals ook de plaatselijke kerk een eenheid is in institutionaire zin", en blz. 74, dat volgens Voetius „gesproken kan worden van een nationale, provinciale en classieke kerk als instituut, waarvan de plaatselijke geïnstitueerde kerken deelen of afdeelingen zijn". Voetius antwoordt daarop met deze van hem hier behandelde uitspraak: nedom ut primo, proprie, aut principaliter dicatur Ecclesia, d.i. laat staan dat dat gebeuren zou, verre zij het er van af.

Tot zoover het stuk van Prof. Greijdanus. De lezers mogen nu zelf oordeelen, of het in de omgeving van dergelijke betoogen noodig is, te spreken over glad ijs, waarop zich niet-vakmannen maar niet wagen moeten. K. S.

## BOEKBESPREKING

„Elckerlyc", Nr 10.  
Bosch & Keuning, N.V. — Baarn.

In plaats van zijn gewonen inhoud, geeft „Elckerlyc", het jongste literaire tijdschrift, een keurig herfstnummer uit. Onder den titel „het scheidende jaar", wordt van veertig dichters na 1880, elk een herfstgedicht genomen, om een beeld te geven van de vele, wisselende stemmen, die dit mooie jaargetijde opwekt.

Als de inleiders en verzamelaars, Martien Beverstuis en Sjoerd Leiker, van hun keuze zeggen, dat zij uit den rijken oogst die verzen kozen, „die ons voor de gestalte van de onderscheidene dichters in onze literatuur het meest typeerend voorkwamen", moet dit natuurlijk cum grano salis genomen worden. Uit één gedicht, en vooral een herfstgedicht, kan men moeilijk zich een beeld maken van den dichter. Maar wel krijgt men een haast volledige neerslag van alle stemmingen en emoties, die de laatste maanden van het jaar oproepen. De in schoonheid stervende natuur zal den één een roep van verrukking ontlokken, die natrilt in het vers, den ander zal ze doen mijneren over de vergankelijkheid van mensch en schoonheid op aarde. Eenzijdigheid hebben de verzamelaars gewaakt, door tal

van „vogels van diverse pluimage" een lied te laten zingen.

Het doel van een literair tijdschrift is, volk en dichter nader tot elkaar te brengen. De lezers van „Elckerlyc" zullen blij geweest zijn met deze geslaagde poging. Deze verzen zijn, ook in hun dieperen zin, verstaanbaar voor allen, die willen luisteren naar de taal der poëzie. Ook daarom is de keuze goed. De kleur van het papier zelfs „doet" het hier goed, zacht gouden bij lamplicht. Schoon en keurig.

Gr.

H. S.

### KUYPER HERDENKINGSNUMMER.

Onze groote voorraad is totaal uitgeput, zoodat we aan aanvragen om toezending, anders dan voor nieuwe abonnees, niet meer kunnen voldoen, zeer tot onze spijt. Wij hebben nog wel een getallete overdrukken in brochurevorm van het artikel: „Dr. Kuyper in de caricatuur", dat we voor 15 cent per nummer nog kunnen toezenden na ontvangst van het bedrag.

## KERKNIEUWS

### GEREFORMEERDE KERKEN.

#### Tuwel te:

Deventer (vacature-Dr. P. G. Kunst): A. C. van Nood te Oudekerk a. d. Amstel en H. Mulder te Hornhuizen-Kloosterburch.  
Schiebroek-Hillegersberg-Centrum: Jac. Jonker te Zuidbroek en H. Mulder te Hornhuizen-Kloosterburch.

#### Beroepen te:

Amersfoort (3e pred. plaats): G. Lugtigheid te Amstelveen. Stad aan 't Haringvliet: G. F. Snel te Rossum e.s.

#### Aangenomen naar:

Groningen: S. Hockstra te Naaldwijk.

#### Intrede te:

Arum: Cand. IJ. v. d. Woude. Tekst: 1 Cor. 3: 5—15.

#### Benoemd tot Hulpprediker te:

Sappemeer (met standplaats Foxham): Cand. W. J. Wynia te Franeker.

#### Promotie Dr. P. Prins en Dr. J. H. Kroese.

Heden promoveerden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam tot doctor in de Heilige Godgeleerdheid Dr. P. Prins, predikant bij de Geref. Kerk te Deventer, op een dissertatie over „Het Geweten", en Dr. J. H. Kroese, predikant bij de Geref. Kerk te Dokkum, op een dissertatie over „Genesis veertien, een exegetisch-historische studie".

#### Candidaten tot den Heiligen Dienst.

Door de Classis Amsterdam der Gereformeerde Kerken is met goed gevolg het praeparatoir examen afgelegd door den heer D. Wijnbeek, van Amsterdam. Cand. Wijnbeek zal gaarne de kerken des Zondags dienen en een eventueel beroep terstond in overweging nemen. Zijn adres is: 3e Helmersstraat 53 huis, Amsterdam-West. Telef. 36415.

### CHRISTELIJKE GEREFORMEERDE KERK.

#### Bedankt voor:

Barendrecht: N. Brandsma te Wildervank.  
Dokkum: J. van Dijken te Aalten.  
Harlingen: D. Blesma te Drogeham.

#### Intrede te:

Bunschoten: Cand. H. Visser. Tekst: Psalm 47: 5a.  
Midwolda: Cand. J. M. Visser. Tekst: Ef. 6: 19.  
Urk: Cand. E. du Marchie van Voorthuysen. Tekst: 1 Kon. 3: 9a.

### NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

#### Beroepen te:

Brakel: J. Lekkerkerker te Oldebroek.  
Egmond-Binnen: Cand. G. J. Rasch.  
Nieuwe Tonge: P. Zijlstra te Noordeloos.  
Neerlangbroek: W. Bieshaar te Benthuizen.  
Rotterdam (vac.-A. van Kooten): J. H. F. Engel te Alblas-  
terdam.  
Vianen (2e pred. plaats vac.-Wachter): C. Hooykaas te Brielle.

#### Aangenomen naar:

Purmerland en Den Hg: Cand. G. H. v. d. Woerd, hulppred. te Sloten (N.-H.).  
Tienhoven: Cand. D. van Heyst, hulppred. te Rijsburg.

#### Bedankt voor:

Groot-Ammer: J. C. Terlouw te Garderen.  
Hoogebeintum: H. A. Boeser te Vierlingsbeek.  
Jutphaas: Cand. D. van Heyst, hulppred. te Rijsburg.  
Oosterbierum: K. G. Kwint te Slochteren.

#### Intrede te:

Arnhem: Joh. Gerritsen. Tekst: Luc. 10: 24.  
Assen (Evangelisatie): H. v. d. Loos. Tekst: Hebr. 4: 13.  
Boven-Hardinxveld: H. Kraay. Tekst: 1 Tim. 1: 15a.  
Dordrecht: J. H. Smit Sibinga. Tekst: Hebr. 11: 27.  
Halfweg: H. O. Molenaar. Tekst: Zach. 4: 6.  
Kamerik: J. G. R. Langhout. Tekst: Psalm 85: 9.  
Oude Tonge: Th. G. Vollebregt. Tekst: Gen. 22: 14.  
Renwoude: Cand. H. S. J. Kalf. Tekst: 1 Kon. 22: 14.  
West-Terschelling: Cand. G. P. Klijn. Tekst: Handel. 8: 35.

#### Afscheid van:

Minnertsga: J. v. d. Heide. Tekst: Deut. 33: 27a.

## De Palestina Diorama's

SCHOTERSINGEL 117a — HAARLEM

zijn te zien:

Dinsdag's middags van 3—5 uur

Woensdag's avonds van 7—9 uur

Entree 10.10 per persoon

Voor Vereenigen volgens afspraak en verm. pte

Knipt U deze annonce uit? Wordt maar 1 x geplaatst

Medewer-  
Bouw-  
Galle,  
Jasper-  
Linden-  
terdam:  
Dr. G.  
Wolveg-  
hoven,  
Mr. J.

Alle stel-  
Prof. D.

### INHOUD: I

Leven: Pro-  
genade, III.  
De aanval op  
Het Journal  
de Historie:  
Voorlichting:  
van de Kerk  
— Kerknieuws

## HO

In een vo-  
voorig uitee-  
(of belasting  
vruchtbaar  
de bezware  
de oogen te

Een eerst-  
dat niet alk  
profiteren,  
van deze la-  
waardigen,  
dat zij gewo  
deze reden  
van dit ste-  
zonder groo

Er is eve-  
bezwaar. In  
punt, dat d  
staan uit c  
aanleg. Nu-  
derdaad aan  
hoogere kla-  
die wat inte-  
en artistiek  
aan de lag  
begaafdheid  
echter niet i  
een gemidd-  
weten, dat  
gen behoort  
gieker en te  
hij, een ar-  
monopol-  
klasse. W  
geestelijke  
schillende  
standen ver-  
tuerden in

Eenerzijds  
hoogere en  
Hoe meer  
maatschappi-  
men goed,  
het gemidd-  
dan ook niet  
schappij bez-  
onderste lag  
zou derhal-  
moeten trac-  
van de hoo-  
maar alleen  
uitsluitend c  
den bevorde-  
mogelijk de  
begaafden u

1) Dr. J. San

1) Een verbinding, corporatie, gemeenschap, gezelschap, een-  
heid, kerk.

2) Correspondentie, combinatie, communie, conjunctie, con-  
federatie, collectie, associatie, consociatie; al deze woorden  
leggen den nadruk op het bij-elkander-komen.